

Om de vrijheid

Geachte vergadering!

De roep om de vrijheid is algemeen. Van alle kanten in verscheidene toonaarden klinkt luid het verlangen om vrij, eindelijk vrij te mogen zijn. Geen wonder dat velen moeiteloos het woord vrijheid overzetten in een aantal talen, ook van volken die ver van ons verwijderd wonen. Ik denk aan het Indonesische Merdeka en het Tsjechische Svoboda om enkele willekeurige voorbeelden te noemen. Deze woorden nummeren als het ware enkele van de vele bladzijden van de geschiedenis. Dr. de Ru schreef in zijn gelijknamige boek dat men de geschiedenis van het Avondland zou kunnen beschrijven als de "history of liberty" (de geschiedenis van de vrijheid). Waarom niet de hele wereldgeschiedenis "history of liberty" zou ik willen vragen? Krijgen wij vanuit de gezichtshoek van de vrijheid niet een brede blik op de lotgevallen van landen en volkeren gedurende de voortwentelende eeuwen? Met het oog op de vrijheid hebben volkeren door hun nationale dichters ruimschoots van verzen voorzien gezongen: Wij hebben haar verworven, zie, wij zijn haar reeds weer kwijt. Geen woord gaat een politicus meer ter harte dan vrijheid, geen aangelegenheden zijn gevoeliger dan die van de veelsoortige vrijheden.

Revoluties worden ontketend terwille van het hoge goed van de vrijheid, emancipatiebewegingen komen tot activiteiten tot op de dag van heden. Zouden wij menen dat de emancipatie van de vrouw reeds lang geleden zijn beslag kreeg, de gedachte is ijdel, want het onlangs begonnen jaar, het jaar onzes Heeren 1975, werd bestemd het jaar van de vrouw te wezen. Het is een van de vele emancipatie-strevingen. Kleurlingen, achtergeraakte groeperingen en anderen zijn erin verwickeld. De geaardheid van de beweging geeft aan hoever in een land en in een samenleving de gelijkheid is gevorderd.

Bevrijdingsbewegingen kennen wij alom. Het blijkt een politieke urgentie daadwerkelijke en gelijke steun te verlenen aan dergelijke inspanningen. De graad van ware politieke betrouwbaarheid en zuiverheid is afhankelijk van de vraag of wij ons verbonden gevoelen met deze bevrijdingsondernemingen. Officiële erkenning met terzijdestelling van de nog zittende regering geldt als wezenskenmerk van radicaal vooruitstrevend beleid. Het is misplaatst en niet terzake ons af te vragen of onder

de mooie naam van bevrijdingsbeweging ook mogelijk een ordinaire revolutie kan schuilgaan. Immers, revolutie, sedert Groen van Prinsterer dicht in de buurt van het drieste ongelooft, is thans een heilige actie. De revolutie heeft haar theologie, en theologie is zoveel als een goddelijke rechtvaardiging, een bijbelse bevestiging. Wanneer dr. De Ru de revolutie een verleiding noemt, niet ten onrechte acht ik, moeten wij tot de slotsom komen dat er ook onder de christenen duizenden aan die verleiding bezweken zijn. Revolteren, revolutie plegen, heet de enige zin van het bestaan. Revolteren is pas leven of zo men wil bestaan. Zei voorheen de rationalist: Cogito, ergo sum te weten: Ik denk, dus ben ik, met andere woorden: het ware zijn is in het denken; thans heet het met enige doch fundamentele variatie: „Ik revolteer, dus zijn wij” (Camus). Wettig gezegd geldt als een vies woord en legitieme overheid gaat door het bolwerk van behoudzucht zo niet erger. Dat er in Romeinen 13 over de overheid gesproken wordt mag niet hinderen. Ds. Spijkerboer schreef in 1973 ongeveer als volgt: „Wanneer wij dit schriftgedeelte nauwgezet bestuderen, komen wij tot de ontdekking dat Paulus in Romeinen 13 wel zegt, dat ieder zich moet onderwerpen aan de overheden, maar in feite bedoelt hij toch dat je je van dit gezelschap niets moet aantrekken, en als je het niet harden kunt, schiet er dan op. Alsof Paulus zo'n stumper was dat hij niet kon zeggen wat hij bedoelde.” Een andere maatschappijvernieuwer wist - aldus nog Ds. Spijkerboer - te vertellen, dat de overheid wel Gods dienaar is, wanneer de overheid zich als zodanig waar maakt. Zich waarmaken dat is op zichzelf reeds een uitdrukking uit het jargon van een bepaald soort mensen. De overheid moet om werkelijk erkend te worden als dienaar van Gods eerst een examen of tentamen afleggen. Zij zal wel slagen als zij het program van P.S.P. of P.P.R. of op zijn minst dat van de progressieve drie uitvoert. Ja, zelfs heeft een predikant het aangedurfd om te beweren dat Romeinen 13 het christendom heeft bedorven en onze atmosfeer verpest. Het is wel een zonderling staaltje van Schriftuitleg, wanneer wij de Bijbel precies het tegenovergestelde laten uitspreken van wat er staat of wanneer wij de bijbeltekst zelf houden voor de veroorzaker van bederf en pestilentie. Luther noemde het volmaakte gebed, het Onze Vader, de grootste martelaar. Heel de Schrift is een martelaar. Op de pijnbank van moderne theologie kan de Heilige Schrift alles beweren wat wij verkiezen. Bange tijd, waarin Gods verkiezing als dwaze mythe wordt weggevoerd en waarin wel zegeviert wat wij mensen verkiezen. Revolteren is

bestaan, is leven, is bestaan en in opstand komen, is de complete heiligmaking.

Heeft het Bestuur van de Partij van de Arbeid niet onlangs uitgesproken dat het revolutionaire bewind van Zuid-Vietnam door onze Regering moet worden erkend. Wij zien hoe de hang van links hoe langer hoe meer uitgaat naar landen waar de revolutie zegeviert en geldt veler sympathie niet bevrijdingsbewegingen, die evenzeer de steun genieten van communistische begunstigers? Trouwens de groeiende weerzin tegen de Navo in P.v.d.A.-kringen spreekt ook boekdelen. Deze aversie, wanneer die effectief greep krijgt op het kabinetsbeleid, zou een breekpunt kunnen zijn voor de huidige coalitie. De K.V.P. en A.R.P. die besloten een overheersend links kabinet te gedogen moeten nodig weten wat zij in huis hebben gehaald. Of liever: Zij moeten zich terdege realiseren bij wie zij in huis gekropen zijn.

Alom is het streven naar bevrijding, naar vrijheid, naar meerdere en grotere vrijheden. Soms kunnen wij zeer wel begrijpen, dat men die kant op wil. Geen eeuw verdroeg het en onze tijd kan het in het geheel niet hebben, wanneer een kleine kring van autoritaire machthebbers de lakens uitdeelt. Dat in ogeschouw genomen is er sedert de vorige partijontmoeting heel wat gebeurd. Griekenland overweldigde de junta. De kolonels zijn dezer dagen achter slot en grendel gezet. Zij zullen rekening moeten geven van hun schrikbewind. Deze gang van zaken zal er wel toe leiden, dat hoge militairen het toepassen van staatsgrepen niet gaan beschouwen als een vorm van tijdverdrijf.

Ook in Portugal ging de wind om. De dictatuur overleed, de dictator verdween in roemloze ballingschap. Jongste gebeurtenissen doen vrezzen, dat de ommekeer in Portugal zo eentje was van honderdtachtig graden. De kans is aanwezig dat thans een niet minder autoritaire terreurwind gaat waaien uit extreme linkse hoek.

Spanje bereidt zich na de „moedgevende” ontwikkelingen rondom voor op de periode na Franco, waarvan men hoopt dat die mogelijkheden biedt meer frank en vrij te leven.

De omwenteling in Portugal had ook zijn repercussies voor de Portugese gebiedsdelen in zuidelijk Afrika. De liberaliseringstendens plant zich voort van Angola naar Rhodesië, waar het regiem Smith het van de weeromstuit moeilijker krijgt en ook Zuid-Afrika ontgaat dit alles niet.

Overigens willen wij ook niet over het hoofd zien hoe in datzelfde werelddeel Afrika in vele prille staten de democratische orde is vervangen

door een militair regiem. Zo zien wij dat de bevrijdingsbeweging een pendel is. Reeds Groen van Prinsterer heeft er op gewezen hoe de zucht naar vrijheid zoals hij die waarnam als een vrucht van de revolutie, voerde òf tot losbandigheid òf van de weeromstuit, tot een terreur, straffer vaak dan het bewind dat men had verdreven. Wanneer wij die pendel dikwijls zich zien herhalen, nu hier dan daar, zijn we geneigd ook hiervan te zeggen als de Prediker: „Al deze dingen worden zo moede (en maken zo moede), dat niemand het zou kunnen uitspreken.” In de internationale politiek zijn, gelet op de personele bezetting, ingrijpende wijzigingen gekomen. De Verenigde Staten ontteden zich van Nixon en West-Duitsland gaf Willy Brand congé. Wij zouden één en ander kunnen zien als een zich bevrijden van een syndroom van corruptie en schandaal. Wat de Verenigde Staten aangaat klemt de vraag of het volk wel reden heeft zo vrijuit te gaan als het meent te gaan, omdat Watergate niet slechts een kwestie was van een persoon maar ook van een systeem en omdat het vinden van een zondebok misschien een pardon kan opleveren, maar niet een excuus. De vervanging van deze beide staatsleiden, niet de geringste in het proces van ontspanning tussen Oost en West, heeft mede de positie van de Russische leider Brezjnev onzeker gemaakt. Men gist naar het ware van zijn ziekte en naar de stabiliteit van zijn macht. Daarmee houden verband de gissingen over het al of niet aanblijven van de heer Kissinger als minister van buitenlandse zaken. We kunnen wel spreken van een aflossing van de wacht in de internationale politiek.

Ook dit jaar was de wereld onderweg naar de vrijheid. Op vele wijzen en in verschillende stadia. Soms lijkt het of stappen vooruit werden gezet. Menigmaal constateren wij een zware terugval. De weg voor de wereld naar de vrijheid is steil en bezwaarlijk. De vrees bekruipt dat een algehele vrijmaking van heel de wereld, van de totale samenleving in alle verbanden en van de volkeren dezer aarde, geen enkele garantie biedt, dat binnen de kortste keren die vrijheid niet veranderen zal in een despotische wereld-dictatuur als nimmer tevoren, zij het mogelijk na een fase vooraf van huiveringwekkende losbandigheid.

Wanneer wij ons laten gezeggen door de Openbaring van Johannes, weten wij wat onze wereld te wachten staat. Johannes spreekt van het eerste beest dat zijn macht uitoefent in de tegenwoordigheid van het andere beest.

Wanneer wij hebben nagegaan hoe de bewoners van het aardrijk voortstompelen op de weg naar de vrijheid hebben wij door elkaar allerhande ontwikkelingen gesignaleerd. Ontwikkelingen die wij op bepaalde wijze ook kunnen waarnemen in eigen land.

Het blijkt dat er nog immer groepen binnen ons volk zich roeren, die het gevoel hebben dat zij te geringe mate van vrijheid bezitten.

Onder andere manifesteerde zich dat met name in de discussie rondom de grondwetswijzigingen, die onlangs een afsluiting vonden.

Vergroting van vrijheid voor een aantal mensen en groeperingen zou echter meebrengen dat voor anderen het effect van hun mondigheid en meningsuiting zou worden ingeperkt. Meerdere vrijheid en grotere faciliteiten voor deze worden gekocht ten koste van vrijheidsvermindering van gene. Op die manier duurt de strijd voort.

Wanneer wij de uitermate verschillende activiteiten over en binnen de grenzen trachten te waarderen blijkt alras, dat wij voor lang niet alle pogingen begrip kunnen opbrengen. Vaak zelfs menen wij verplicht te zijn tot ernstige kritiek en tot zwaar protest. Dat komt omdat het woord vrijheid zo geheel verschillend wordt verstaan. Vrijheid voor de ene heet bij de ander losbandigheid om maar iets te noemen.

Ik heb de gedachte, dat de Babylonische spraakverwarring niet alleen betrekking heeft op het ontstaan van verschillende talen, die het wederzijds begrip moeilijk maken, maar evenzeer op de pijnlijke omstandigheid dat de communicatie bovendien schier onmogelijk wordt, omdat men bij het benutten van één en dezelfde taal in andere begrippen en kaders denkt.

Ik denk aan de gebeurtenissen in Chili. Menigeen zag de staatsgreep als het einde van de vrijheid aldaar. Niettemin konden wij dezer dagen in de krant een bericht tegenkomen, dat het militair bewind het einde van een periode van bedreiging en onvrijheid inluidde. Ik wil geen beoordeling geven. Ik constateer slechts op grond van krantenberichten. Hoe omstreden het vrijheidsbegrip wel is blijkt uit de huidige wijsbegeerte. Iemand als Sartre meent dat de notie van vrijheid per definitie het Godsbestaan uitsluit. Zou God bestaan dan bespiedt Hij mij. Dat zou zonder meer betekenen dat ik onmogelijk vrij kan zijn. De fout in de redenering is stellig dat wij niet mogen denken laat staan geloven dat God in de allereerste plaats ons in onze vrijheid bespiedt. Veeleer schept Hij de vrijheid waarin wij mogen leven. Bestaande onvrijheid is gevolg van misbruik van de vrijheid, waarin de mensheid is geschapen.

Niettemin blijft de volle verantwoordelijkheid bestaan voor het feit, dat de goede Schepper ons de vrijheid gaf. Het klopt niet met de werkelijkheid om te spreken van onze vrije wil. Evenmin kunnen wij ons met een gerust geweten verschuilen achter het feit, dat onze wil een gebonden wil zou zijn. Wie wil spreken van een gebonden wil dient terdege te beseffen, dat zijn wil een gebonden vrije wil is. Dat brengt mede dat wij onmogelijk zonder meer voor onze wezenlijke vrijheid, ook niet de staatkundige zullen kiezen.

Onder wijsgeren van onze tijd horen wij ook stemmen die de ander, de medemens, aanduiden als een beperking, zelf als een bedreiging van onze vrijheid. De ander is onze vijand. Zei Sartre niet dat de ander de hel is? Zodoende weet de moderne mens geen raad met zijn vrijheid, die hij zich vlot heeft aangematigd. Op zoek naar vrijheid geraakt hij op drift in een eenzaam avontuur.

Een avontuur dat de mens brengt in het beangstigende niets. Het nihilisme voert hoogtij in de eigentijdse filosofie. De mens behoeft verlossing. Hij zou grotelijks gebaat zijn met bevrijding tot liefde jegens God en de naaste. Hij zou geen bespieder meer hebben en geen hel.

Ik heb uitvoerig stilgestaan bij dieperliggende ideeën over de menselijke vrijheid, omdat de politieke anarchie, die wij allerwegen tegenkomen „een gezicht is van de religieuze of levensbeschouwelijke anarchie.” (De la Mennais). De geschetste opvattingen over wat wij vrijmoedig een tragische vrijheid mogen noemen schoten welig wortel, de onrijpe vruchten plukken wij elke dag op het erf van de politiek. Alom horen wij de roep om de vrijheid. De klanken zijn echter verward en verwarrend.

Ik kom tot een tweede stelling.

De veelgehoorde en begrijpelijke roep om vrijheid valt niet zonder meer te veroordelen.

Wij wensen de tol van begrip op te brengen. Wel dienen wij er ons serieus rekenschap van te geven, dat terecht gewaarschuwd wordt tegen het aanwensel specifiek in het politiek bedrijf om voor alles en iedereen begrip te koesteren. In de theologie werd gewaarschuwd voor wat men (Bonhoeffer) goedkope genade noemde. Bestaat er ook iets van goedkoop begrip?

Maar nogmaals: de zucht naar vrijheid is menigmaal gewettigd. Wij zouden onszelf niet zijn, wanneer wij dat niet onomwonden uitspraken.

Ons staatkundig gereformeerd program van beginselen verheft met name genoemde vrijheden tot politieke doelstellingen. Soms keert dit program zich tegen nader aangeduide dwang.

Het volk Israël ervoer het als een nationale gave en zegen dat het opnieuw in vrijheid mocht wonen. Die vrijheid was echter een agenda, niet slechts een gave, tevens een opgave. Wanneer wij de geschiedenis volgen ontwaren wij helaas dat het bevrijde volk de verkregen vrijheid inruilde voor wettische dienstbaarheid. Staan in de vrijheid is een moeilijke taak.

Juist dit jaar 1975, nog kortgeleden ingetreden, herdenken wij hoe voor dertig jaar God ons bevrijdde van de Duitse tirannie. Onze vaderlandse geschiedenis kent tijdperken van vreemde namelijk Spaanse, Engelse, Franse en Duitse overheersing. Gode zij dank echter ook jaren van verrassende en onverdiende bevrijdingen. Verlossingen die aanzienlijke verplichtingen opleggen. Ik zou denken hoe langer hoe meer. Dertig jaren nadien vragen wij ons af wat wij als land en als volk met die nieuwe vrijheid hebben gedaan.

De roep om de vrijheid valt niet zonder meer te veroordelen. Integendeel. Ook in de meest brede en ruime zin kunnen wij stellen dat de mens tot vrijheid is geroepen. Zonder overdrijving kunnen wij veilig ervan uitgaan dat de Heere volgens Zijn Woord de bevrijding van de mensen bedoelt. Wanneer de leiding van Gods Voorzienigheid mensen en volken niet zonder redenen brengt in verdrukking, kwaad en droefenis (Psalm 107), Luther spreekt van de werken van Gods linkerhand, beoogt de Heere niettemin uiteindelijk hun bevrijding en verlossing. Een van de meest bekende woorden, die door het hele Oude Testament doorklinken, luidt: Ik ben de Heere uw God, Die u uit uw diensthuis heb uitgeleid. Het land van ballingschap is nooit een definitieve bestemming hier op aarde.

Het Nieuwe Testament spreekt niet anders. De Heere houdt onveranderlijk vast aan de eed die Hij aan Abraham heeft gezworen, „dat wij, verlost zijnde uit de hand onzer vijanden, Hem dienen zouden zonder vreze, in heiligheid en gerechtigheid voor Hem, alle dagen van ons leven.”

Wel dient gezegd dat Gods verlossing ten diepste gericht is op de kern van de vrijheid. Het gaat als opgemerkt om „heel andere dimensies, dan waarover heden ten dage met bewogenheid en betrokkenheid wordt geijverd wanneer het thema van bevrijding in het geding is.” Een prak-

tisch punt als de bevrijding uit de slavernij geldt in het Nieuwe Testament niet als het eerst noodzakelijke. Het ligt niet buiten de gezichtskring, geenszins, doch daaraan hangt niet alle heil. Het vrij zijn in Christus is het primaire. Deze vrijheid zal ongetwijfeld als een zuurdesem werken in de samenleving. Van daaruit zijn in de loop der tijden een respectabel aantal menselijke en burgerlijke vrijheden verwerkelijkt. Wat dat aangaat blijkt dat het Evangelie beloften in zich bergt, niet slechts voor het toekomstige maar ook voor het tegenwoordige leven. Ik wil slechts herinneren aan het woord van Ezra, die spreekt van een weinig leven in onze dienstbaarheid.

Wij concluderen dat de ware vrijheid in de openbaring voorrang geniet, doch dat deze vrijheid de bron en de garantie is voor diverse vrijheden, die daaruit voortvloeien.

Dat betekent dat een christen, die de vrijheid van een christenmens, zoals Luther zich uitdrukt, als het hoogste goed kent, zich niet mag onttrekken aan alle pogingen die worden ondernomen om de vrijheden gestalte te geven in deze wereld. Hij moet dit echter wel kritisch doen. Niet alles wat vrijheid heet is in ware zin vrijheid.

Uiteraard is een van de plichten van de christen alle menselijke ordening onderdanig te zijn. Dat houdt tevens in dat hij ook naar capaciteiten en mogelijkheden zijn medewerking behoort te verlenen aan alle inspanning om bedoelde menselijke ordening te doen beantwoorden aan de eisen van gerechtigheid. Deelname aan politieke besluitvorming is betamelijk. Het is de wil Gods, dat wij weldoende de mond stoppen aan de onwetendheid der dwaze mensen; als vrijen, en niet de vrijheid hebbende tot een deksel der boosheid, maar als dienstknechten Gods. In een viertal vermaningen mondt de oproep van de apostel uit. Eert een iegelijk; hebt de broederschap lief; vreest God; eert de Koning. In dit vierhoeksprogram vindt een christen een duidelijke aanwijzing voor zijn politieke participatie (deelname). Welverstaan kan en mag politiek Godsdienst zijn. Deze politiek kan niet anders dan christelijk zijn. Deze overwegingen betekenen dat wij gaarne ons oor bieden aan de roep om vrijheid die ons van alle kanten tegenklinkt.

De moeilijkheid die zich onmiddellijk doet gevoelen wordt verwoord in een derde stelling, die ik gaarne op het hart bindt:

De roep om vrijheid is algemeen, doch klinkt rijkelijk tegenstrijdig.

Vooraf wil ik mijn opvatting ondubbelzinnig uiteenzetten. Mijn gedachten gaan uit naar een heldere gelijkenis uit het Evangelie. In Lukas 11 lezen wij van de onreine geest, die van de mens is uitgevaren, heengaat door dorre plaatsen vergeefs op zoek naar rust. Het is geen wonder dat die rust niet wordt gevonden, want de goddelozen hebben geen vrede.

Wanneer de onreine geest zwervend en dolend die rust niet vindt, overweegt hij dat niet beter te doen staat dan zijn oude woonstee weer op te zoeken. Hij vindt het verblijf met bezemen gekeerd en versierd. Vervolgens gaat hij heen en neemt met zich zeven andere geesten, bozer dan hij zelf is, en ingegaan zijnde, wonen zij aldaar. Het laatste van die mens wordt erger dan het eerste.

Het is van belang dat wij terstond vaststellen dat de politiek onmogelijk kan beperkt blijven tot louter zakelijke en technische beleidsvorming. Hoe financieel, hoe economisch, hoe sociaal de vraagstukken ook mogen wezen, de geestelijke aspecten zijn nimmer afwezig. De staatkundige strijd is geestelijk. Waar ooit, stellig in dezen zijn de geestelijke boosheden in de lucht ten hoogste actief en militant.

Ik wil maar zeggen, dat gerealiseerde bevrijding kan verkeren in een boosaardiger bezetting met het kwaad. De klacht kan oprijzen, dat het beter was geweest wanneer die bevrijding nimmer had plaatsgevonden. Het laatste is erger dan het eerste.

Reeds noemde ik onze nationale bevrijding, waarvan wij herdenken dat die dertig jaar geleden ons gewerd. Wellicht herinneren zich sommigen in ons midden hoe de gevoelens van verlichting zich hebben geuit in danswoede. Dat was een eerste symptoom. Na de lange periode, die verliep kunnen wij onweersprekelijk besluiten, dat de verkregen verlossing niet is gevuld als verwacht, gelet op de vurige beden om bevrijding. Moreel gezien in vergelijk met de situatie voor de oorlog is de ontredering en chaos in ongunstige zin gewijzigd. Beproefde standaarden van goed en kwaad, van betamelijk en onbehoorlijk zijn verlaten. 's Mensen willekeur prevaleert boven de goede en welbehagelijke wil Gods. Over de stijgende criminaliteit bereiken ons bij herhaling verontrustende informaties. De zedelijke ontwrichting blijkt op vele wijzen. Als sprake is van vooruitgang kunnen wij de vrees niet onderdrukken, dat ons volk progressief is naar het oordeel. Ik noem een voornaam punt te weten de actuele discussie rondom de abortus provocatus. Het gaat daarbij om een provocerende kreet om vrijheid. De vrouw moet baas zijn in haar eigen lichaam. Geldt van deze vrijheid niet dat die de naam ver-

dient van een dekmantel van boosheid. Immers aan sexuele buitensporigheden wordt zodoende ruim baan verleend.

Inmiddels is het vraagstuk zoals dit in de nationale politiek speelt dichtert genaderd tot een beslissing. Van de zijde van KVP en ARP is het beloofde initiatief-voorstel ingediend, dat bedoeld is als tegenhanger van het bereids aanhangig gemaakte initiatief-ontwerp van de kamerleden Lamberts en Roethof. Eerlijkheidshalve moet erkend dat het voorstel van Van Leeuwen en Van Schaik, het initiatief van KVP en ARP, van een andere invalshoek uitgaat dan het model van socialistische zijde. Het confessionele voorstel gaat uit van een neen ten aanzien van de abortus. Neen, tenzij, zoals dat korthedshalve heet. Het „tenzij” is echter van dien aard, ik denk met name aan de sociale indicatie, de aanwijzing van geestelijke gezondheid, dat de vrees gewettigd is dat het in de praktijk niet zal gelukken het kwaad dat explosief is toegenomen te keren. Dan ben ik al optimistisch, want de kansen van aanneming lijken niet groot. In de Memorie van Toelichting op het KVP en ARP-voorstel wordt gesproken over de vaak en algemeen erkende en beleden bescherming van de zwakke en weerloze, waaronder terecht ook de ongeborene van het allereerste ogenblik van de conceptie (ontvangenis) valt. In dat kader wordt opgemerkt dat de vrijheid van de ene, de aanstaande moeder eventueel, geen inbreuk mag maken op de vrijheid van de andere, in dit geval de ongeborene. Op die wijze komt het vraagstuk te staan in het thema van deze partijrede. Ik meen volkomen terecht. Het gaat in dezen wel degelijk om de vrijheid. Wanneer vrijheid van de een inbreuk maakt op de vrijheid van de ander, moet naar mijn overtuiging sprake zijn van een grensoverschrijding.

Wij vinden dat het een van de allereerste taken is van de Regering om de abortuswetgeving zoals die momenteel van kracht is beslist te handhaven. In die wet vinden wij ons standpunt duidelijk neergelegd.

In de maanden die ons scheiden van de vorige partijdag heeft onze fractie een interpellatie aangevraagd over het verschijnsel van de burgerlijke ongehoorzaamheid. De Kamer stond de interpellatie toe. In brede kring heeft deze interventie aandacht getrokken. Van vele zijden bereikte ons instemming. Ook bij tegenstanders van onze opvattingen over de burgerlijke ongehoorzaamheid leeft niettemin wel verontrusting over dit fenomeen. Minister van Agt had zich nogal zorgeloos en defaitistisch uitgesproken over de burgerlijke ongehoorzaamheid. Onze fractie heeft de moeilijkheden zeer wel onderkend. Daarom hebben wij

in de eerste plaats aangedrongen op een bezonnen en behoedzame wetgeving. Wetten uitvaardigen, die niet worden nageleefd en waarvan de controle op overtreding bezwaarlijk is, is onverstandig. Toename van de burgerlijke ongehoorzaamheid zal de gevoelens van veiligheid en zekerheid nadelig beïnvloeden. Daarom moeten bewindslieden zich onthouden van uitlatingen die doen twijfelen aan de slagvaardigheid en de vastberadenheid van de Regering. Doch wel is geboden eis dat naleving van de wetten zo deugdelijk mogelijk wordt gegarandeerd.

Wij hebben zojuist in ons betoog over de toenemende toepassing van de abortus provocatus reeds gesignaleerd, hoe verderfelijk het is dat met de naleving van de wetten van dit land de hand wordt gelicht.

Na onze interpellatie over de burgerlijke ongehoorzaamheid heeft de Regering kennis gemaakt met onverkwikkelijke staaltjes. Ik denk aan de blokkering van tunnels en verkeersknooppunten met landbouwtractoren. En aan de acties van de vrachtautochauffeurs bij de grensovergangen. Niet te vergeten de gijzelingsdrama's, die weliswaar zonder bloedvergieten werden afgewikkeld. Wij hielden wel een nare smaak over. Tot op heden.

De vrees is geenszins ongegrond dat de vurig voorgestane vrijheid ruimte scheidt, waar het recht van de sterke onbeperkt heerst. De ontwikkelingen in Portugal kunnen een teken aan de wand zijn. Ik denk hierbij aan wat Groen van Prinsterer heeft gezegd. Hij heeft erop gewezen, dat men bezig kan zijn dat mijn totale afhankelijkheid wordt opgericht, doch dat het erop uitdraait dat men mij verplaatst in mijn totale afhankelijkheid.

Ondertussen wordt de economische toestand geenszins gunstiger. Lange tijd gold de inflatiebestrijding als hoogste prioriteit. Een economische recessie heeft de hele wereld in haar greep. Het aantal werklozen stijgt onrustbarend en nadert gevaarlijk de tweehonderdduizend. Terwijl de inflatiebestrijding nog geen resultaten boekte is de beteugeling van de werkloosheid dringend geworden. De verwachtingen van deskundigen zijn niet hoog gespannen. Voor het einde van 1975 ziet men geen keer. Het behoeft geen betoog, dat wij het euvel van de werkloosheid als een ernstig feit zien. Volgens Gods Woord is de arbeid een rijke zegen. Het zal niet meevallen om met het gebrek aan werkgelegenheid te leren leven, zoals men tegenwoordig gaarne uitdrukt.

Wij vragen ons af of het huidige kabinet aangewezen is om de groeiende werkloosheid het hoofd te bieden. Om te beginnen moet het kabinet

afstand doen van de stokpaardjes, zoals die geformuleerd zijn in de programma's, die aan het regeerbeleid ten grondslag liggen. De tegenstrijdige formules van deels de regering steunende en deels gedogende fracties is niet hecht om een dringend gewenst sterk beleid gestalte te geven. Een nationale aanpak van een kabinet, dat gelukkiger basis heeft in het parlement zou van belang zijn. Een van de poten, waarop het kabinet rust, is bovendien innerlijk gespleten vanwege de omstandigheid, dat de CHU, gouvernementeel gezien, buiten het groeiend CDA staat en partij-organisatorisch min of meer daarbinnen. Op deze wijze zou politiek Nederland moeten leren leven met diverse onzekerheden en onduidelijkheden.

Niet slechts de inflatiebestrijding ook de bezinning op beter milieu wordt doorkruist door de dringende verdediging van de bedreigde werkgelegenheid. Trouwens ook het socialistisch verlangen om de ondernemingsgewijze productie terug te dringen, door onze Minister-President voor die gelegenheid veelmeer als P.v.d.A.-lid in Nijmegen vertolkt, valt moeilijk in te passen in de maatregelen tot behoud van de werkgelegenheid. De uitlatingen van het Nijmeegs orakel wekten onrust. Deskundigen hebben getracht de schade te berekenen in arbeidsplaatsen. Een betrouwbare besomming is moeilijk te geven, maar het feit dat men dit probeerde bewijst de schade. De Minister-President heeft zich gehaast in een Amsterdamse rede de gevolgen van zijn opmerkingen te corrigeren. Wij zien hoe noodzakelijk het is, dat bewindslieden op hun woorden passen. De Regering had de mond vol over beperking van de economische groei. Stellig verdient dit beleidsdoel ernstige overweging. Vanuit onze beginselen vinden wij soberheid en matigheid belangrijke deugden.

Toen het kabinet halsoverkop besloot tot maatregelen tot beveiliging van werkgelegenheid en terugdringen van de werkloosheid kreeg het naar het hoofd, dat er zodoende niets terecht komt van de beperking van de economische groei. Vooral gold het verwijt de Minister-President. Minister Duisenberg schoot ijlings zijn premier en partijgenoot als deskundige te hulp. Minister Duisenbergs betoog komt erop neer dat er voor de beperking van de groei bijzondere criteria, ook wel selectief genoemde criteria noodzakelijk zijn. Men moet letten op normen, die uitwijzen of bepaalde industrieën de minste ruimte in beslag nemen, geringste overlast veroorzaken, minder energie en grondstoffen vereisen. Ik zou willen toevoegen, dat de geaardheid van het produkt in

de afweging moet worden betrokken. Minister Duisenberg zegt dat het bij de bestrijding van de economische teruggang gaat om een heel andere norm namelijk die van de vraag van het rendement.

Het betoog van de minister van Financiën klinkt niet onaardig. Men zou zich evenwel kunnen afvragen of het verhaal klopt. Immers als zo vaak is het niet per se uitgesloten om het ene te doen en het andere niet na te laten. Met het oog gedrukt op de korte termijn met zijn dringende voorzieningen behoeft het kabinet zich niet geheel en al te blinddoeken voor de vereisten op langere termijn. Ik wil hiermee aantonen, dat de reacties op het verslechterd arbeidsklimaat het kabinet mogelijk overvielen en opschrokken in hun dromen. Iets van paniek is zeer wel mogelijk. Wanneer beleidsdoeleinden door de drang van de vereiste maatregelen voor het ogenblik niet op elkaar inspelen ontstaat automatisch zig-zag beleid. Daarmee is ons land niet gediend. Eens te meer beleven wij dat bewindslieden hun stokpaardjes berijden weer en wind diennende. Wanneer de zon vrolijk schijnt en de hemel wolkenloos galopperen zij, doch bij storm en onweer blijven de paraderossinanten op stal. Zij overleven het echter wel.

Ik wil met nadruk de vraag aan de orde stellen of de economische verslechtering niet moet beschouwd worden als een oordeel van de hemel. Geen ding geschiedt bij geval. Hoe noodzakelijk en nuttig om de tekenen der tijden te verstaan. Wij letten wel op het rood van de hemel. doch de tekenen der tijden verdienen onze aandacht blijkbaar niet. Bij deze passage zou ik heel even ook willen memoreren de veelvoudige regenval vele maanden achtereen. Geen haar van ons hoofd valt zonder Gods heilige wil.

Tenslotte wil ik nog stilstaan bij consequenties van de economische teruggang. Wanneer de conjunctuur gunstig is valt het minder moeilijk elkaar ruimte te laten. Zodra de mogelijkheden geringer worden neemt de concurrentie toe. De moeilijkheden van Nederland met de Verenigde Staten over de KLM zijn illustratief. Alles verkraapt en het is dringen geboden. Bij tewerkstelling gaat het bedrijfsleven kritischer en selectiever opereren. Niet slechts de leegloop, maar vele factoren daaromheen veroorzaken onrust en onvrede. De tolerantiegraad daalt. Vertaald in de interesse van deze partijrede wil het zeggen dat de marges van de vrijheid afnemen. Confrontaties, irritaties en conflicten ontstaan gemakkelijker. Bovendien is nog altijd van kracht de waarheid dat ledigheid de duivel als oorkussen dient. Wij weten wat dit inhoudt. Losbandigheid

krijgt haar kansen. Het is goed dat wij ons daarop voorbereiden. Menigeen zal zich gedupeerd recht aanmatigen op vrijheden, die inbreuk maken op de vrijheden van anderen. Het is geen zwartgalligheid om de toekomstige ontwikkelingen met zorg tegemoet te zien. Juist op terrein van de zedelijkheid zijn de achteruitgang en verslapping tastbaar. De Regering zal zich sterk moeten maken om zowel de teugelloosheid het hoofd te bieden alsook te voorkomen, dat de kreet om de sterke man die orde op zaken moet stellen de overhand verkrijgt. Het onbehagen over de verslechtering van het leefklimaat zoekt vele uitwegen. Het hoge goed van de vrijheid kan in gevaar komen. De vrijheid die helaas zo tegenstrijdig wordt uitgelegd.

Dat is de reden dat wij komen tot onze volgende en laatste stelling als noodzakelijke consequentie.

De vrijheid vraagt om een norm en die norm is de wet der vrijheid.

Daarmee raken wij de hoofdzenuw van het politieke optreden van onze Staatkundige Gereformeerde Partij. Meer dan ooit zijn wij in gemoede overtuigd dat onze staatkundige activiteit alleszins gerechtvaardigd is. Het vrijheidsbegrip vraagt om een concrete inhoud, een gewettigde vulling. Voor de wordende eventuele CDA geldt als criterium de inspiratie van het Evangelie. Wij behoeven niet onze twijfel dienaangaande uit te spreken. Blijkens de discussie intern in de kringen die bij de fusie betrokken zijn leven de bezwaren tegen een binding die in de praktijk te vaag kan wezen.

Het is ons uitdrukkelijk te doen om de vrijheid. Vaak hanteren onze tegenstanders de suggestie dat wij de samenleving willen afsnoeren door verstikkende banden. Het is het misverstand dat in het algemeen het Evangelie van de ware vrijheid en van de bevrijding door de Zone Gods in diskrediet brengt.

Het uitgangspunt dat velen kiezen is onjuist. Men neemt aan dat de vrijheid reeds bestaat en dat de Wet Gods op de werkelijkheid ingaat om banden aan te leggen. Ook heeft de illusie de overhand, dat de vrijheid binnen bereik van eigen menselijke capaciteiten ligt. Met andere woorden, afhankelijk is van onze vrije wil. De ganse schepping verkeert evenwel in een toestand van slavernij. De unieke betekenis van het Evangelie ligt in de omstandigheid dat de Machtige van hemel en aarde de vrijheid wil schenken die het bestaan zinvol wil maken en mens-

waardig. Op grond van die overtuiging keren wij ons bij voorbeeld tegen verslavende machten. Niet zonder reden spreekt de Bijbel van de machten waartegen onze strijd gericht is. Ik denk onder andere aan het schadelijk gebruik van de drugs. Hoe ontstellend moeilijk blijkt het om deerniswekkende slachtoffers uit hun verslaving te verlossen.

Ik denk aan onze strijd voor de zegen van de dag des Heeren. De Sabbat is juist een lichtend teken van bevrijding van sleur en slavernij. Ook dienstknecht en dienstmaagd, os en ezel behoren te delen in het voorrecht. Het is ons niet ontgaan dat tijdens de behandeling van de Zondagswet de meerderheid van de Tweede Kamer aanranding van de hooggeroemde autonomie van de lokale gemeenschappen voor lief nam. Wat zijn de liefdesverklaringen voor decentralisatie en voor beslissingsbevoegdheden en versterking daarvan voor de lagere organen in de praktijk waard?

Ik verklaar met alle nadruk, dat de tijd waarin wij thans leven ongemeen ernstig is. Dat bindt ons dringend op het hart als Staatkundig Gereformeerde Partij onze kracht te zoeken allerminst en thans minder dan ooit in wat eventueel en wellicht op punten van ondergeschikte vaard verdeelt, maar wat als hoofdzaak en noodzaak vereent. Laat ons optrekken als één enig man. Schouder aan schouder. Wat vereent is de stellige overtuiging dat het ons te doen is om de vrijheid. Het is mij niet verdrietig deze doelstelling te herhalen. Een vrijheid in gebondenheid weliswaar, doch het juk is zacht en de last is licht. Een vrijheid genormeerd door de wet der vrijheid. Wij kennen zogenaamde tweede naamvalsuitdrukkingen. De term wet der vrijheid is daar een van. Soms betekent een tweede naamvalsuitdrukking dat het tweede woord het eerste omschrijft en van zinvolle inhoud voorziet. Ik meen dat we dit ook vrijmoedig mogen zeggen van de uitdrukking waarover wij het hebben. De ware vrijheid valt samen met wat de wet gebiedt. De wet markeert de weg van de vrijheid.

Wij kennen geen betere norm voor het regeerbeleid. Het gaat om de juiste weg voor land en volk. Onverkort handhaven wij het zogenaamd burgerlijk gebruik van de Tien Geboden des Heeren. Gods woorden waarborgen welzijn. Het is in de mode het Hebreeuwse woord voor vrede Sjaloem te bezigen. Terecht, omdat dit woord een rijke volheid omvat. Wat vrede heeft hij die Gods Wet bemint. Zij zullen aan geen hinderpaal zich stoten. Welke die ook zijn mag. Dat zegt wat in deze

tijd van klippen en hindernissen. Welgelukzalig is het volk die het also gaat, welgelukzalig is het volk wiens God de Heere is.

Onze politieke doelstelling is als iemand het zo wil betitelen ambitieus. Maar die is ook alle inspanning en inzet van alle krachten ten volle waardig.

Ik wil nog de gelegenheid benutten om aan te geven, dat de geboden zich zeer positief laten samenvatten in de hoofdsom van het gebod van de liefde. Dat slaat de bodem in aan alle beweringen dat onze politieke opstelling uitermate negatief zou zijn. Het gaat om de liefde. In één woord wordt de gehele wet vervuld. In deze liefde wortelt de liefde voor de publieke zaak. De publieke zaak mag ons niet koud laten. Want het gaat om de dingen des Vaders. Wij willen ons daarbij gelegen laten liggen aan de belangen van zwakken en weerlozen. Mede denken wij aan de middenstanders die in het polarisatieproces in de knel geraken. Hun geduld wordt op zware proef gesteld.

Het middel van de burgerlijke ongehoorzaamheid wijzen wij om der wille van het beginsel af. Juist ook omdat burgerlijke ongehoorzaamheid escaleert tot revolutie. Groen van Prinsterer citeert de uitspraak dat de revolutie begint met de verklaring van de rechten van de mens en pas zal eindigen met het uitroepen van de rechten Gods. Voor die rechten moeten wij uitdrukkelijk opkomen. Tevens is het God, die de rechten van verdrukten en armen geldig maakt. Daarom is het geboden om mensen niet moedeloos te maken en wanhopig.

Voor de vrijheden die gegrond zijn in Gods heilige wet en door die wet genormeerd, willen wij ons ook voor de toekomst inzetten. Wij roepen deze vergadering en de partij op dat te doen.

Het is van onschatbare waarde wanneer mensen, die door Gods veroetmoedigende genade mogen staan in de vrijheid, hier zich aan mogen wijden. Hoe doelloos ogenschijnlijk ook de inzet, blijken zal dat deze arbeid niet ledig is in de Heere.

Het verheugt ons dat gedurende de achterliggende periode blijkens de uitslagen van de verkiezingen van Provinciale Staten en Gemeenteraden de kiezers ons niet in de steek laten. Verheugend was tevens dat het aantal burgemeesters uit de SGP is geklommen tot een zestal. Een situatie als nimmer tevoren. Het houdt overigens een aanzienlijke verantwoordelijkheid in. Moge de bede van velen allen vergezellen, die op welke wijze ook deelnemen aan het bestuur van land, provincie en gemeente. Wij zijn erkentelijk dat de fractiemedewerkers de Kamerfractie

wakker en vol ijver terzijde staan. Verheugend is ook dat het Studie- en Voorlichtingscentrum op toeren komt.

Om 's Heeren huis gebouwd in ons midden willen wij het goede zoeken voor land en volk. De Heere doe het gelukken en wij Zijne knechten zullen bouwen en bewaren.

Het zij ons gegeven in al deze moeizame arbeid in de vrijheid, waarmee Christus vrijmaakt. Vrij namelijk van de wet op die manier dat wij vrij zijn vóór de wet.

Het is van eminente waarde, dat wij niet worden bevangen met een juk van dienstbaarheid. Noch het juk van dienstbaarheid aan lusten en begeerlijkheden, van zonden en losbandigheden, noch het juk van wettische slavernij. Christus wilde geen farizeeër zijn en geen zeloot, geen eigenwillige vrijheidsstrijder. Zijn voetsporen zijn waardig om daarin te gaan. Die zijn ook uiterst veilig.

Het gaat ons om de waarachtige vrijheid als dienaren van de Heere. Daarbij evenzeer om de ware vrijheden van het volk. Daartoe geve ons de Heere lust, bekwaamheid en kracht in de maanden, die ons scheiden van de eerstvolgende partijdag. Zo de Heere wil.

Ik wil u danken voor uw gewaardeerde aandacht en voor het zozeer gewenste en gehoopte gehoor aan onze oproep. Staatkundig Gereformeerd mogen wij zijn. Dat betekent Schriftgetrouwe politiek terwille van het hoge goed van de vrijheid.

Vrijheid is het specifiek menselijke. Alzo Dr. de Ru. Ja, vrijheid is het specifiek goddelijke. Want het betreft Zijn beeld, Zijn gave, Zijn opdracht.